

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФЕДІРЕЦЬ ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 338.439.4

**РОЗВИТОК АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ ЯК СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук

Полтава – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Полтавському державному аграрному університеті
Міністерства освіти і науки України.

**Науковий
консультант:**

доктор економічних наук, професор,
Зось-Кіор Микола Валерійович,
Полтавський державний аграрний університет
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри менеджменту

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Васильчак Світлана Василівна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ Міністерства
внутрішніх справ України,
професор кафедри економіки та
економічної безпеки;

доктор економічних наук, професор,
Ходаківська Ольга Василівна,
Національний науковий центр «Інститут
аграрної економіки» Національної академії
аграрних наук України (м. Київ), заступник
директора з науково-проектної роботи,
завідувач відділу земельних відносин та
природокористування;

доктор економічних наук, професор
Трохимець Олена Іванівна,
Класичний приватний університет
(м. Запоріжжя), професор кафедри національної
економіки, маркетингу та міжнародних
економічних відносин.

Захист відбудеться «30» вересня 2021 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 44.887.01 у Полтавському державному аграрному університеті за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, навчальний корпус 4, конференц зал, к. 417.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Полтавського державного аграрного університету за адресою: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3, корп. 2.

Автореферат розісланий «28» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. І. Аранчій

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Агропродовольча сфера вже тривалий період часу залишається визначальною складовою успішного суспільного розвитку. Даний постулат є особливо актуальним для України, яка за своїм потенціалом (грунтово-кліматичні умови, сприятливе географічне положення, високий рівень кваліфікації працівників) має значні переваги серед багатьох держав світу для розвитку ефективного сільського господарства, та можливості для того, щоб стати світовим лідером у виробництві багатьох видів продовольчих товарів та забезпечення світових потреб. Наша держава обрала європейський вектор збалансованого розвитку аграрного виробництва та сільських територій. В той же час сучасний стан агропродовольчої сфери України характеризується незбалансованістю, коли головна увага концентрується на економічній складовій при недостатньому рівні уваги до екологічної та соціальної детермінант. Крім того, важливою є проблематика координації параметрів функціонування аграрного виробництва як штучної підсистеми, особливо, що стосується пропорцій між виробництвом та споживанням, затратами праці та рівнем заробітної плати, співвідношення в межах галузей (рослинництво, тваринництво, переробка), виробництва окремих видів продукції.

Високі темпи економічного росту в агропродовольчій сфері у недостатній мірі забезпечують покращення добробуту населення, особливо в сільській місцевості, крім того, поглиблюються важливі соціальні проблеми, пов'язані з нерівністю, бідністю, безробіттям та відсутності стимулів для економічної діяльності, особливо незахищених верств суспільства. Існуюча соціально-економічна модель не забезпечує ефективного розподілу накопичених результатів господарської діяльності між усіма її членами.

Глобальною також є проблема руйнування природного середовища в результаті збільшення обсягів впливу штучних підсистем аграрної економіки, що є наслідком постійного конфлікту між людиною та природою, розв'язанню якого багато вчених присвятили свої дослідження та прагнули встановити оптимальне співвідношення між споживанням природних ресурсів та відтворенням навколишнього середовища.

Отже, в сучасних умовах виникає необхідність розроблення теоретичних і методологічних аспектів та практичних засад удосконалення розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи та постає надзвичайно важливою проблемою і чинником створення економічного підґрунтя підвищення якості життя та добробуту населення України. Вищезазначене обумовило актуальність та практичну значущість обраної тематики досліджень.

Різні підходи до теорії розвитку соціально-економічних систем представлені у працях Р. Лукаса, А. Льюїса, Г. Мюрдаля, Р. Солоу, Й. Шумпетера та інші. У вітчизняній науці проблеми розвитку розглядалися такими вченими: Н. Афанасьєвим, В. Василенко, І. Ворожейкіною,

В. Горемікінім, Н. Захаровою, О. Козловою, А. Кузнецовою, Ю. Петрунею, О. Раєвневою, В. Рогожиним, В. Рудиком, С. Шимшиловою, Н. Цопою та інші.

Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад удосконалення розвитку агропродовольчої сфери зробили В. Андрійчук, В. Аранчій, О. Бородіна, С. Васильчак, Н. Вдовенко, П. Гайдуцький, В. Губенко, О. Гудзинський, М. Дем'яненко, М. Зось-Кіор, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, Л. Мармуль, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, О. Онищенко, Т. Осташко, Б. Пасхавер, І. Прокопа, П. Саблук, О. Трохимець, Г. Черевко, О. Шпикуляк, О. Ходаківська, В. Юрчишин та інші науковці.

Віддаючи належне попереднім науковим здобуткам, існує гостра потреба у проведенні системного дослідження відносно сутності, методології та практичного застосування дієвих механізмів, спрямованих на посилення соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери, розроблення сучасних стратегій та інструментів управління соціально-економічними системами з огляду на необхідність використання резервів та потенційних можливостей у сучасних умовах. Недостатнє розв'язання проблеми актуалізації понятійно-категоріального апарату, стратегії, механізмів організаційно-економічного забезпечення, удосконалення методичних підходів оцінювання, формування моделей управління розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи зумовило вибір теми, мети й завдань дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану наукових досліджень Полтавського державного аграрного університету в межах тем: «Управління соціально-економічною системою в умовах національних і глобалізаційних викликів» (державний реєстраційний номер 0117U003102); «Управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери України» (державний реєстраційний номер 0118U005208); «Управління національною безпекою в умовах глобалізаційних викликів: макро-, мікро-, регіональний та галузевий рівні» (державний реєстраційний номер 0118U005209). Внесок автора полягає в обґрунтуванні теоретичних, методологічних засад та практичних рекомендацій щодо удосконалення розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розв'язання теоретико-методологічної та науково-прикладної проблеми розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи в сучасних динамічних умовах. Для досягнення зазначеної мети у роботі поставлені та вирішувались наступні завдання:

- узагальнити сутнісну характеристику агропродовольчих соціально-економічних систем та їх зв'язок з вектором економічного розвитку країни;
- визначити концептуальні засади сучасних підходів щодо розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;
- встановити особливості функціонування соціально-економічної системи управління розвитком агропродовольчої сфери;
- розкрити особливості системного підходу до розвитку

агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- сформувати концепцію модернізації агропродовольчих соціально-економічних систем;

- дослідити методологічні аспекти оцінювання ефективності розвитку агропродовольчої сфери;

- обґрунтувати напрямок трансформації агропродовольчої сфери в сучасних умовах;

- визначити сучасні тенденції розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- проаналізувати розвиток і результативність агропродовольчих соціально-економічних систем;

- здійснити аналіз та доповнити класифікацію чинників впливу на розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- сформулювати принципи формування та розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- розробити концепцію моделі розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- сформувати механізм збалансованого розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- обґрунтувати стратегії розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи;

- розробити механізм формування енергетичної стратегії господарських суб'єктів агропромислової сфери.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних засад забезпечення розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

Методи дослідження. Теоретичним та методологічним базисом дисертації виступають засади економічної теорії, наукові здобутки зарубіжних і вітчизняних дослідників з теорії систем, сучасних концепцій управління розвитком агропродовольчої сфери. В основі наукового дослідження розвитку соціально-економічних систем лежить використання законів діалектики як вчення про найбільш загальні закономірності становлення та розвитку усіх явищ природи, суспільства і людини.

Для досягнення поставленої наукової мети використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи і прийоми дослідження, зокрема: *монографічний* (для узагальнення понять, явищ, тверджень та проблем під час роботи з фаховими інформаційними джерелами); *абстрактно-логічний* (для узагальнення сутнісної характеристики понять, термінів, категорій здійснення логічних узагальнень, формування висновків та пропозицій); *системного підходу* (для розгляду в єдності та розвитку всіх елементів соціально-економічних систем); *економіко-статистичний* (для дослідження стану та динаміки розвитку соціально-економічних систем, визначення ефективності їх функціонування); *економіко-математичний* (для дослідження зв'язку між

витратами на ресурси та ефективністю соціально-економічних систем); *експертних оцінок* (для встановлення вагомості факторів розвитку); *графічні методи* (для моделювання ефективної діяльності агропродовольчої сфери та відображення виявлених тенденцій і закономірностей соціально-економічних систем); *вибірковий* (для детального обстеження окремих суб'єктів з метою проведення порівняльного аналізу та рівня розвитку соціально-економічних систем); *математичного моделювання* (для діагностування складних соціально-економічних систем, оцінювання системних ризиків, пов'язаних з функціонуванням глобального простору або розгалуженого ланцюга фінансово-виробничих відносин); *порівняння* (для співставлення економічних явищ у часі і просторі).

Інформаційну базу дослідження становлять Закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України, аналітичні дані Міністерства економіки України, річні звітні дані підприємств, матеріали мережі Internet, наукові доробки вітчизняних та зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів дисертації полягає в обґрунтуванні теоретичних, методологічних та прикладних положень з розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи. За результати проведеного дослідження одержано і винесено на захист наступні наукові положення, які характеризують наукову новизну отриманих результатів:

вперше:

– запропоновано концепцію розвитку суб'єктів агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи, в основу якої покладено: принципи інклюзивної економіки з обов'язковим збереженням сталих пропорцій між функціональними складовими і їх збалансуванням; стан стійкості при трансформації економічних, соціальних і екологічних складових; інноваційну діяльність в якості джерела соціально-економічного розвитку їх потенціалу. Це дозволяє мати нове уявлення щодо формування і практичної реалізації соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери;

– розроблено модель парадигми, як уявлення про предмет розгляду, на рівні держави, місцевого самоврядування, транснаціональних компаній, агрохолдингів, малого і середнього бізнесів (фермерів) а також населення з урахуванням впливу каталізаторів та принципів формування соціально-економічного розвитку кожної з систем. Це забезпечить їх сталий розвиток та набуття ними конкурентних переваг в тому числі на світових ринках;

– запропоновано механізм управління соціально-економічним розвитком суб'єктів агропродовольчої сфери, що має включати: керуючого суб'єкта, представленого власниками та менеджерами, який, використовуючи управлінський вплив, забезпечує рух керованого об'єкта у відповідному напрямку; структуру управлінського впливу як сукупність цілей, законів, методів, принципів і функцій, які у взаємодії можуть бути реалізовані в рамках економічного, соціального, екологічного та інклюзивного напрямків розвитку агропродовольчої сфери. Це дозволить забезпечити збалансованість та

ефективність системи аграрних відносин;

– обґрунтовано інструментарій забезпечення соціально-економічного розвитку підприємств агропродовольчої сфери, що охоплює інституційну та організаційну структури, фінансування інноваційних розробок, методи аналізу та моделі, нормативно-правову базу, наукову складову, інтелектуальні права та мотивацію. Що дає змогу ухвалювати інноваційні управлінські рішення щодо подальших напрямів модернізації соціально-економічних систем шляхом продукування середовища добробуту в сільсько-міському агломераційному просторі.

удосконалено:

– підходи до формування змісту трансформації розвитку агропродовольчої сфери, що, на відміну від існуючих, враховує суспільні зміни, рівень відкритості та транспарентності населення, властивості інклюзивного суспільства як нового якісного стану розвитку соціально-економічних систем у просторово-часовому вимірі та визначено ключові елементи, які слугують передумовою досягнення соціально-економічної рівності, захисту навколишнього середовища та поліпшення добробуту всіх верств населення, що дозволяє формувати синергетичні підходи в управлінні шляхом переходу агропродовольчої сфери до стійкого атрактора з урахуванням точок біфуркації;

– методичний підхід до забезпечення вибору стратегій розвитку діяльності суб'єктів агропродовольчої сфери, який, на відміну від існуючих, передбачає обґрунтування її вибору на основі реалізації послідовності етапів: уточнення цілей, оцінка потенціалу, визначення параметрів функціонування підприємства, виходячи із рівня результативності його діяльності, оцінка структури рослинництва та тваринництва, визначення сукупності критеріїв й аналіз стратегічних альтернатив, вибір стратегії, деталізація стратегії як сукупності управлінських дій, обґрунтування ресурсного забезпечення реалізації стратегії. Це забезпечить формування конкурентних переваг в середовищі функціонування соціально-економічних систем;

– механізм формування енергетичної стратегії господарських суб'єктів агропродовольчої сфери, що, на відміну від існуючого, доповнюється визначенням впливу прямих і непрямих чинників зовнішнього середовища на організацію управління підприємством, врахування чинників внутрішнього середовища та проведенням енергетичного аудиту. Це дозволить покращити управління розвитком соціально-економічних систем різних рівнів в цілому;

– систему показників оцінювання стану соціально-економічного розвитку аграрних підприємств, яка, в доповнення до існуючих, має враховувати фактори часу та матеріальні витрати на впровадження управлінських рішень щодо усунення виявлених невідповідностей у забезпеченні та підтримці соціально-економічного розвитку; комплекс показників встановлення певного періоду часу для настання позитивного економічного ефекту від впроваджених методів та технологічних рішень в управлінні розвитком агропродовольчої сфери. Це дозволяє здійснити оцінювання необхідності та нагальності змін, уникати непередбачуваних

перевитрат часу та фінансових ресурсів внаслідок запізнілої та повільної реакції системи управління соціально-економічним розвитком;

- класифікацію загроз розвитку соціально-економічних систем агропродовольчої сфери, що має доповнюватися за ознаками: політичні – як протиріччя національного суверенітету та глобалізації; правові – глобальне регулювання міжнародних відносин; інноваційні – розвиток інфраструктури, нові технології, устаткування, сорти рослин та види тварин. Це дозволить загрози розглядати за причинами, суттю та в деталізованому ракурсі, через призму явищ, подій і ситуацій, часової та просторової структури з використанням відповідних методів і підходів до управління та мінімізувати їх негативний вплив;

- класифікацію стратегій економічного розвитку агропродовольчої сфери, яка доповнена типами стратегій першопрохідця та синергізму; розширена характеристика стратегій за рахунок таких груп як характер розвитку виробництв (обмеженого зростання, скорочення), рівнем забезпечення продуктами харчування (ввезення, вивозу, самозабезпечення), рівнем конкуренції (орієнтація на виробництво однорідної продукції, диференціацію товарів і ринку, штучного старіння продукції). Це дозволить розширити стратегічний набір для вибору оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери на рівні суб'єктів господарювання;

набуло подальшого розвитку:

- теорія системного підходу в управлінні соціально-економічним розвитком аграрних формувань в частині, яка базується на застосуванні сукупності методів та механізмів впливу суб'єкта управління на об'єкт, уявлення про яку визначається як про сукупність взаємопов'язаних складових з метою максимально ефективно реалізації існуючої взаємозалежності та взаємообумовленості для досягнення множини цілей агропродовольчої сфери, зокрема економічних, соціальних та екологічних;

- характеристика ключових ознак соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери, в напрямі їх розмежування за наступними групами: економічні (стабільна і позитивна динаміка прибутковості, використання ресурсів, політика ресурсозбереження, використання досягнень НТП); соціальні (компетентність та соціальна захищеність персоналу, реалізація соціальних проектів та підтримка сталих зв'язків із стейкхолдерами); екологічні (використання ресурсів, протидія негативним чинникам та мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище). Це дозволить збалансувати розвиток соціальної, екологічної та економічної підсистем;

- функціональна структура механізму стратегічного управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери в контексті підходів щодо вибору типу та побудови відповідної моделі, структури підприємства, формах економічного та адміністративного управління, методів побічного впливу на соціально-економічний розвиток. Це дозволить забезпечити врахування суспільних цінностей та необхідність захисту довкілля і більш ефективно управляти соціально-економічним розвитком;

– категорійно-понятійній апарат «соціально-економічного розвитку» що забезпечує сталий розвиток підприємств, місцевих територій в складі агропродовольчої сфери та передбачає сукупність взаємовідносин економічного і неекономічного характеру, що визначаються правилами та обмеженнями, які формуються на певній організаційній основі. Це дозволяє забезпечити стабільність соціально-економічного розвитку;

– рекомендації інклюзивної трансформації суб'єктів агропродовольчої сфери, яка в процесі удосконалення соціо-економічного середовища передбачає ряд змін на макрорівні (введення «соціального податку» залежно від земельної площі, фінансування енергетичної та логістичної інфраструктури, стимулювання створення нових робочих місць та соціальної інфраструктури через надання податкових пільг) та мікрорівні (сплата податків за місцем ведення бізнесу, партнерські угоди з громадами та соціальна відповідальність, органічне виробництво, відмова від вирощування монокультур). Це дозволить поліпшити фінансування розвитку територій та місцевих громад, зменшити соціальну напругу в регіонах, поліпшити конкурентне середовище та екологічний стан територій, створить умови для підвищення добробуту працівників.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені в дисертаційній роботі теоретичні, методологічні і методичні положення та практичні пропозиції, висновки й узагальнення формують наукові засади вирішення проблеми удосконалення розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

Пропозиції щодо формування моделі управління соціально-економічним розвитком, орієнтованим на специфіку агропродовольчої сфери з урахуванням зв'язків підприємств, місцевих громад, органів місцевого самоврядування, органів державної влади, що дозволяє забезпечити сталий економічний розвиток регіону розглянуті та прийняті до впровадження департаментами агропромислового розвитку Полтавської ОДА (довідка № 01-24/248 від 11.08.2021 р.) та Запорізької ОДА (довідка № 0489/01-00 від 26.03.2021 р.).

Рекомендації автора стосовно моделі взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів, що здійснюють господарську діяльність, що відбувається у межах чинного законодавства з забезпеченням прав, свобод та інтересів усіх учасників аграрних відносин прийняті до впровадження Постійною комісією Полтавської обласної ради з питань освіти, науки та культури (довідка № 01-24/248 від 11.04.2021 р.).

Рекомендації щодо розвитку інституту місцевого самоврядування, удосконалення процесу управління соціально-економічним розвитком суб'єктів господарювання залежно від їх розміру через послідовність усунення перешкод і програми та заходи з подолання визначених перешкод прийняті до впровадження Виконавчим комітетом Решетилівської міської ради (довідка № 01-26/4259 від 25.08.2021 р.).

Одержані практичні результати дисертаційної роботи із формування та забезпечення вибору стратегій розвитку діяльності суб'єктів

агропродовольчої сфери, які ґрунтуються на використанні методів комплексної діагностики зовнішнього та внутрішнього середовища, пропозиції, орієнтовані на використання груп показників оцінки рівня соціально-економічного розвитку, визначення інтегрального показника, що дозволяє проектувати альтернативні та загальні стратегії розвитку, підтверджуються їх використанням у діяльності підприємств агропродовольчої сфери: С(Ф)Г «Сад» Полтавської області (довідка про впровадження № 42 від 3.12.2020 р.); ТОВ «ПАФ Гарант» Полтавської області (довідка № 98 від 23.12.2020 р.), ПП «Ручки-Агро» Полтавської області (довідка № 12/1 від 20.01.2021 р.); С(Ф)Г «Івко В.І.» Полтавської області (довідка № 14 від 9.02.2021 року).

Наукові матеріали дисертаційної роботи використано в лекційному матеріалі при проведенні занять для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, представників агропродовольчої сфери в Запорізькій обласній організації Товариства «Знання» України (довідка № 37 від 22.04.2021 р.).

Основні теоретичні і практичні положення та методичні розробки, одержані за результатами дослідження використовуються в навчальному процесі Полтавської державної аграрної академії при викладенні дисциплін «Стратегічне управління», «Енергетичний менеджмент», «Управління підприємством у бізнес-середовищі», «Стратегія стійкого розвитку у глобальному середовищі», «Методи і моделі обґрунтування управлінських рішень» (довідка про впровадження № 01-11/59 від 04.08.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, яка здійснювалась особисто. Опубліковані наукові праці за темою дисертації містять положення, висновки та пропозиції, які сформульовані особисто автором і відображають його внесок у теорію, методологію та практику розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи. Із наукових праць, написаних у співавторстві, у дисертації використані лише ті положення, які є результатом особистих досліджень.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні здобутки дисертаційної роботи оприлюднювались, обговорювались і були схвалені на 25 міжнародних та всеукраїнських конференціях. Зокрема, на: Науковій конференції студентів, магістрів та аспірантів «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (2003 р., м. Харків); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку» (2011 р., м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація наукової парадигми в аграрному секторі економіки» (2012 р., м. Полтава); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління людськими ресурсами в постіндустріальному суспільстві: глобальні виклики та перспективи розвитку» (2013 р., м. Полтава); Конференціях професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної роботи (2014, 2018-2020 рр., м. Полтава); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-

конференції «Антропологічні аспекти управління сучасним підприємством» (2015 р., м. Полтава); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (2016 р., м. Будапешт-Прага-Київ); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (2016, р., м. Полтава); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи» (2016, р., м. Полтава); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (2017 р., м. Будапешт-Прага-Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та управління» (2017 р., м. Полтава); II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (2017 р., м. Полтава); VII Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління» (2017 р., м. Полтава); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Економічний розвиток: теорія, методологія, управління» (2019 р., м. Прага, Чехія); III Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (2019 р., м. Полтава); 6-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації» (2019 р., м. Дніпро); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики» (2020 р., м. Полтава); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції і перспективи розвитку національних економік в умовах викликів світової пандемії» (2020 р., м. Нурсултан, Казахстан); V Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки» (2020 р., м. Полтава); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» (2020 р., м. Прага, Чехія); X Міжнародній науково-практичній інтернет конференції «Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління» (2021 р., м. Полтава).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 67 наукових працях, серед яких 12 розділів (13,11 друк. арк.) у монографіях, із них 6 розділи (1,56 друк. арк.) у іноземних виданнях, 31 стаття (авторські 8,17 друк. арк.) у наукових фахових виданнях, з яких 3 – входять до НМБД Scopus та Web of Science та 24 праці апробаційного характеру (4,11 друк. арк.). Загальний обсяг публікацій, що особисто належить здобувачу, складає 25,54 друк. арк.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації складає 448 сторінок, з яких основний зміст викладений на 364 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 39 таблиць, 56 рисунків та 9 додатків. Список використаних джерел налічує

526 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано вибір теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено мету й завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження; вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані щодо апробації та публікацій.

У першому розділі – **«Теоретичні основи розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи»** – охарактеризовано сутність соціально-економічних систем та агропродовольчої сфери, досліджено сучасні підходи до її розвитку, розглянуто внутрішню будову соціально-економічних систем та показано особливості її функціонування.

Соціально-економічні системи характеризується різними технічними, технологічними, організаційними і економічними потенціалами. Ознаками таких системи є периферійність (розміщення її елементів у просторі), гнучкість, еластичність, надійність зв'язку (прямого і зворотного), ефективність, можливість розвитку у встановлених межах, імовірність (у більшості випадків) для зовнішніх збурень.

Стійке функціонування будь-якої системи припускає чіткий взаємозв'язок і взаємозалежність всіх її складових, спрямованих на реалізацію визначених цілей в різних сферах: навколишньому середовищі, економіці, суспільстві, міжнародних відносинах тощо. За таких умов поняття системи не слід ставити у чіткі межі, обмежені тільки її структурними елементами, бо це також і сукупність зв'язків та взаємних впливів між визначеними складовими, що є визначальним елементом при оцінці функціонування системи, особливо в довгостроковому періоді.

В сучасних умовах ключовим постає питання відносно управління адаптацією і пристосуванням соціально-економічної систем до постійності змін в умовах невизначеності розвитку глобальної економіки. В умовах активного розвитку інтеграційних процесів в економіках усіх країн, а також усе більш актуальних глобальних проблемах синергетичний підхід дозволяє визначати можливі напрями розвитку соціуму при наростанні складності зовнішнього середовища соціально-економічних систем, а також існуючих механізмів їх взаємодії.

Управлінські помилки в стратегічному розвитку призводять до незадоволення суспільних потреб, які, в свою чергу, викликають виникнення та загострення соціальних проблем, пов'язаних із суспільним розвитком. Якщо такого роду проблеми ігнорувати, або затягувати з їх оперативним вирішенням, у суспільстві розпочинаються деструктивні зміни, аж до зміни соціальної ролі ринку, що спричиняє появу «платних послуг» у всіх сферах, призводить до зростання рівня корумпованості, виникнення тіньової економіки, посилення лобістських процесів, спрямованих на прийняття рішень і законів, що спричиняють зловживання монопольним положенням.

У рамках синергетичного розуміння «невизначеність» є однією з

основних характеристик системи. Одним з його засадничих постулатів є представлення системи у відносному стані рівноваги, за умови, що система завжди прагне цієї рівноваги досягти за рахунок самоорганізації. Самоорганізація властива системі за її природою (рис. 1).

Рис.1. Характеристика системи в процесі її самоорганізації

*Розроблено автором

Підходи до впровадження в агропродовольчій сфері принципів менеджменту стійкого розвитку розробляються дослідниками в напрямку стратегічного менеджменту та організаційних змін, в той же час відсутній системний погляд на загальну проблематику.

На наш погляд, соціально-економічний розвиток агропродовольчої сфери необхідно здійснювати на основі поєднання його економічної, соціальної та екологічної складових (рис. 2).

Окремо слід зупинитися на технологічних передумовах виникнення інклюзивної концепції. Наскрізна діджиталізація суспільства підвищила рівень його відкритості та прозорості – громадяни різних країн здатні порівняти умови свого життя із представниками інших країн та прошарків суспільства. Зважаючи на необмеженість людських бажань цілком очевидною є різниця у способі життя заможних, бідних верств населення та середнього класу.

Дана модель наочно демонструє тісний взаємозв'язок агропродовольчої

сфери з зовнішнім середовищем. Елементи внутрішнього середовища тісно взаємопов'язані, але первинною, на наш погляд, враховуючи принципову обмеженість у забезпеченні фінансовими ресурсами, особливо за умови кризи, виступає економічна підсистема, адже досягнення збалансованості розвитку соціальної та екологічної підсистем неможливе без гармонізації економічної підсистеми підприємства.

Рис. 2. Складові соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

*Розроблено автором

Таким чином, окреслюючи перспективи розвитку агропродовольчої сфери України, треба орієнтуватися на його конкурентні переваги на ринках продовольства, адже відомо, що світовий попит на аграрну продукцію буде зростати. Передусім доцільною буде пропозиція підвищення ефективності державної підтримки аграрного сектору економіки з метою формування сприятливих умов для реалізації потенціалу його зростання, зміцнення матеріально-технічної бази, а також здобуття конкурентних переваг на світових ринках.

У другому розділі – «Методологічні засади розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи» – розкрито

особливості системного підходу до розвитку агропродовольчої сфери, визначено концепцію модернізації соціально-економічних систем; досліджено методологічні аспекти оцінювання ефективності розвитку агропродовольчої сфери.

Важливою науковою задачею є визначення стратегічних цілей розвитку агропродовольчої сфери на кожному рівні. Необхідно виходити з того, що основною задачею виступає побудова економіки без бар'єрів, в якій доступ до ресурсів та можливості їх використання не обмежуються в залежності від приналежності до тієї чи іншої соціальної групи.

Формування системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери обумовлює цілий ряд позитивних економічних ефектів. Зокрема відбудеться підвищення рівня інвестицій у людський капітал на основі будівництва ефективної взаємодії місцевої влади громад та агропідприємств різного рівня.

В роботі запропоновано логіко-структурну схему системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери, яка відображає принципи, каталізatori соціально-економічного розвитку, а також ролі ключових суб'єктів формування розвитку на трьох рівнях (рис. 3).

Система соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери розглядається як середовище взаємодії п'яти ключових суб'єктів у контексті розбудови суспільної інклюзії: держави, громад, великого бізнесу, малих та середніх агропродовольчих підприємств, а також громадян (мешканців сільських територій та сільсько-міських агломерацій). При цьому громадяни виступають ключовими суб'єктами запропонованої системи, і одночасно центральним об'єктом піклування, адже саме забезпечення їх добробуту є ключовою метою соціально-економічної концепції розвитку.

З огляду на комплексність, багатоаспектність соціально-економічного розвитку та його інституційну природу, впровадження концепції соціально-економічного розвитку можливе лише одночасно на трьох рівнях (макро-, мезо- та мікро-) та у різних просторових площинах.

Оскільки для успішного впровадження сучасних підходів у повсякденну практику господарюючих суб'єктів на різних рівнях необхідна трансформація інституційного середовища та ментальних особливостей українського суспільства, то на структурно-логічній схемі представлені принципи соціально-економічного розвитку, на яких побудована концепція: довіра, стабільність, всеосяжність, справедливість, безбар'єрність, ініціатива, взаємозалежність тощо.

Номінально зазначений процес створює передумови для соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад і районів, оскільки сприяє згуртованості соціуму для створення гідних умов та рівних можливостей для всебічного розвитку населення даних формувань. В першу чергу потрібно створити відповідну економічну базу для соціально-економічного розвитку. При цьому визначальне значення набуває процес трансформації земельних відносин на засадах доброчесності, значення якого важко переоцінити в умовах перетворення сільськогосподарських земель на

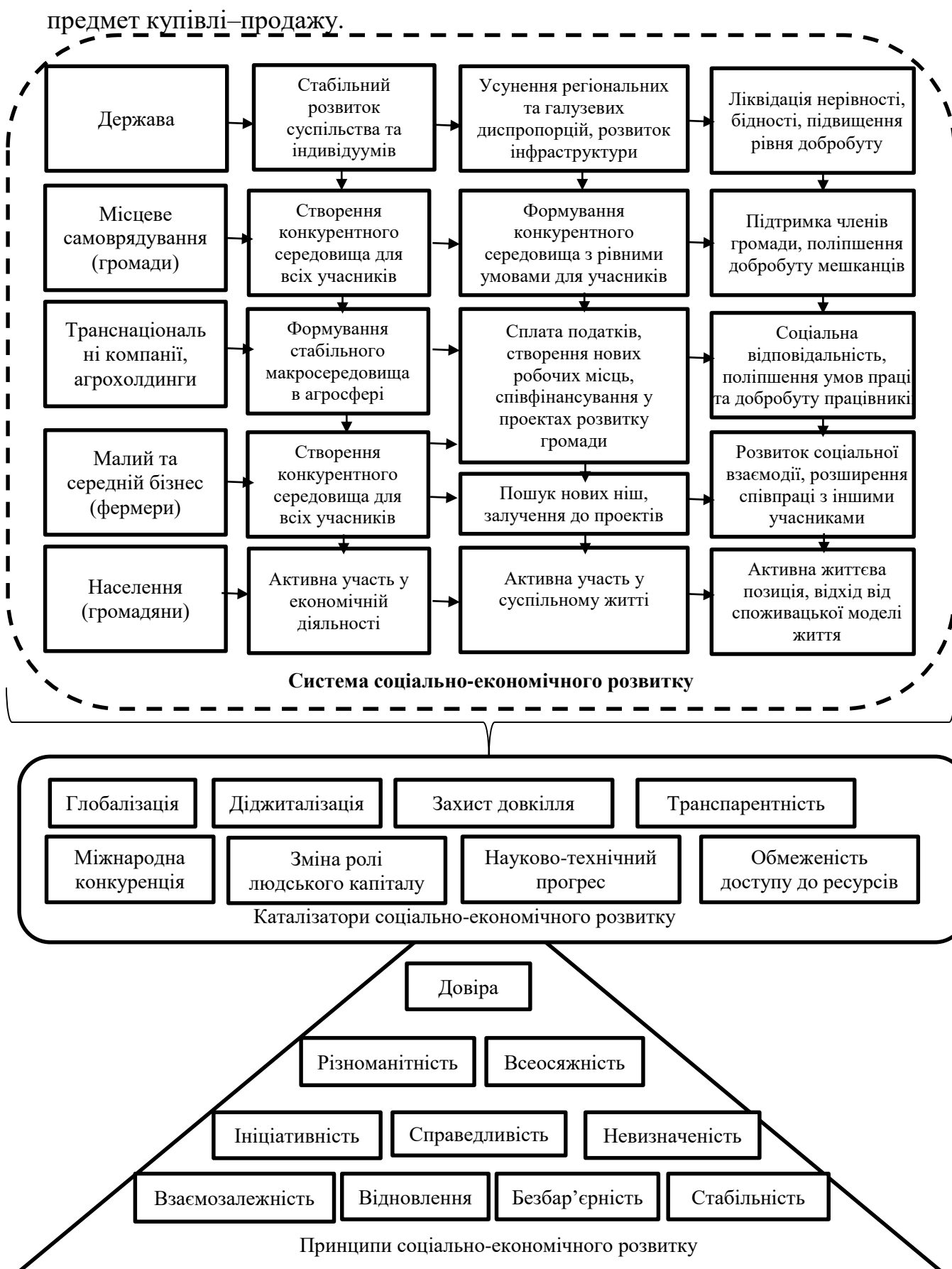

Рис. 3. Структурно-логічна схема системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

*Розроблено автором

Стратегічною метою є не дотації з бюджету незахищених верств населення, а створення таких умов, коли вони зможуть самостійно забезпечувати достатній рівень добробуту завдяки активній економічній діяльності. Це відповідно позитивно вплине на місцеві бюджети громад та дасть змогу підвищити фінансування суспільно важливих проектів.

У третьому розділі – «Аналіз стану розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи» – проаналізований стан, визначено сучасні тенденції розвитку, результативність та ефективність.

Динаміка зведених індексів обсягу сільськогосподарської продукції в Україні за 2016-2020 рр. свідчить про те, що у 2020 р. порівняно з 2016 р. зросли індекси обсягу сільськогосподарської продукції усіх категорій господарств в Україні як в цілому по сільському господарству (на 10,6 п.п.), так і продукції рослинництва зокрема (на 17,8 п.п.) (табл. 1).

Таблиця 1

Зведені індекси обсягу сільськогосподарської продукції в Україні, % до попереднього року

Показники	Роки					2020 р. (+,-) до 2016 р. п.п.
	2016	2017	2018	2019	2020	
Продукція сільського господарства						
Сільськогосподарські підприємства	93,4	120,8	104,0	94,9	109,8	16,4
Господарства населення	97,8	105,5	99,9	95,7	101,5	3,7
Всього господарств усіх категорій	95,5	113,3	102,2	95,2	106,1	10,6
Продукція рослинництва						
Сільськогосподарські підприємства	89,1	125,6	104,2	94,4	113,7	24,6
Господарства населення	95,5	108,4	101,9	95,4	103,9	8,4
Всього господарств усіх категорій	91,9	117,9	103,2	94,8	109,7	17,8
Продукція тваринництва						
Сільськогосподарські підприємства	107	108,1	103,5	96,4	97,8	-9,2
Господарства населення	101,7	101	96,6	96,3	97,1	-4,6
Всього господарств усіх категорій	103,9	104	99,7	96,3	97,4	-6,5

*Узагальнено автором на основі матеріалів Державної служби статистики України

Проте, у 2020 р. порівняно з 2016 р. зменшилися індекси продукції тваринництва на 6,5 п.п.

Основні результативні показники діяльності суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери України свідчить про те, що у 2020 р. порівняно з 2016 р. рівень рентабельності операційної діяльності сільськогосподарських підприємств зріс на 9,9 п.п. відповідно збільшився і рівень чистого прибутку в 3,3 рази. Проте, як варто відмітити, що в 2020 р. порівняно з 2016 р. збільшилась кількість сільськогосподарських підприємств, які одержали чистий збиток (у 1,9 рази).

Основні результативні показники діяльності суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери України

Показники	Роки					2020 р. у % до 2016 р.
	2016	2017	2018	2019	2020	
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	22,8	11,7	21,4	43,0	32,7	9,9 п.п.
Чистий прибуток, млн. грн.	26728,4	14925,7	21413,4	101912,2	89330,8	334,2
Фінансовий результат підприємств, які одержали чистий прибуток, млн. грн.	33570,1	26186,6	51668,0	127525,5	102230,4	304,5
Частка підприємств, які одержали чистий прибуток до загальної кількості, %	78,6	80,3	84,7	88,9	88,3	9,7 п.п.
Фінансовий результат підприємств, які одержали чистий збиток, млн. грн.	6841,7	11260,9	30254,6	25613,3	12899,6	188,5
Частка підприємств, які одержали чистий збиток до загальної кількості, %	21,4	19,7	15,3	11,1	11,7	-9,7 п.п.
Кількість найманих працівників, тис.	621,8	579,8	528,9	500,9	507,7	81,7

*Узагальнено автором на основі матеріалів Державної служби статистики України

Економічний розвиток галузей агропродовольчої сфери з виробництва продовольства та його реалізації у 2016-2020 рр. характеризують такі тенденції: відбувається зростання в цілому обсягів виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, зокрема м'яса свиней, свійської птиці та консервів з них, овочів, олії соняшnikової, молока рідкого, круп, мінеральної води негазованої, сигарет; зростання з розрахунку на одну особу в Україні виробництва таких харчових продуктів і напоїв, як м'яса свиней та свійської птиці, овочів консервованих, олії соняшnikової, молока рідкого, масла вершкового, води мінеральної негазованої; скорочення обсягів виробництва ковбасних виробів, окремих продуктів з фруктів, маргарину, сиру, окремих молокопродуктів, борошна, хліба, борошняних виробів, шоколаду, кондитерських виробів, а також напоїв (коньяк, бренді, горілка, лікери, вино, пиво, вода мінеральна газувана, напої безалкогольні); скорочення з розрахунку на одну особу в Україні виробництва таких харчових продуктів і напоїв, як вироби ковбасні, соки, деякі інші вироби з фруктів, маргарин, сир, окремі молокопродукти, хліб та хлібопродукти, шоколад, вироби кондитерські цукрові, вода мінеральна газувана, напої безалкогольні; зростання оптового товарообороту продовольчих товарів та частки продажу

вітчизняних продовольчих товарів при одночасному скороченні питомої ваги продовольства у структурі оптового товарообороту; зменшення обсягів роздрібного продажу окремих продовольчих товарних груп, зокрема, таких як: м'ясо та м'ясопродукти, масло вершкове, олії рослинні, сир, яйця, вироби кондитерські, чай, борошно, вироби хлібобулочні та макаронні, картопля, овочі, плоди, ягоди, виноград; позитивна динаміка роздрібного товарообороту продовольчих товарів (до попереднього року у порівняльних цінах) у 2016-2017 рр., а також окремих товарів (молоко та молокопродукти, сир, яйця, вироби кондитерські, борошно та вироби хлібобулочні, картопля, овочі, плоди, ягоди, виноград) – у 2020 р., що очевидно пов'язано з динамікою платоспроможного попиту населення; зростання питомої частки продуктів рослинного та тваринного походження, живих тварин, жирів та олії у структурі експорту держави при одночасному зниженні частки готових харчових продуктів. В цілому обсяги експорту продовольства за 2016-2020 рр. зросли; зросла питома вага готових харчових продуктів, продуктів рослинного походження, жирів та олії у структурі загальнодержавного імпорту при одночасному зменшенні частки живих тварин та продуктів тваринного походження. Отже спостерігається тенденція скорочення імпорту продовольства в досліджуваному періоді.

У четвертому розділі – **«Концептуальні засади розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи»** – розроблено методичний підхід до класифікації чинників, що впливають на розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи, сформульовано основні принципи та розроблено концепцію моделі розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

Діагностика сучасного стану розвитку агропродовольчої сфери як на макро-, так і на мезорівнях, показала, що бар'єром розвитку соціально-економічних систем є невизначеність. Зокрема в управлінні їх стратегічним розвитком повинно стати формування такої моделі діяльності аграрних суб'єктів господарювання.

Сутність механізму стратегічного управління соціально-економічним розвитком полягає у виборі ефективної моделі соціально-економічного розвитку і тих взаємообумовлених методів і функцій стратегічного менеджменту через які запускається та підтримується на необхідному рівні процес створення та життєзабезпечення цієї моделі (рис. 4).

Сам механізм стратегічного управління соціально-економічним розвитком – це алгоритм взаємодії комплексу методів і інструментів стратегічного управління, спрямованих на формування та підтримку на необхідному рівні ефективності даної моделі соціально-економічного розвитку.

Важливою є роль держави у забезпеченні розвитку агропродовольчої сфери. Державна політика може бути забезпечена через реалізацію відповідної стратегії державної підтримки аграрного розвитку.

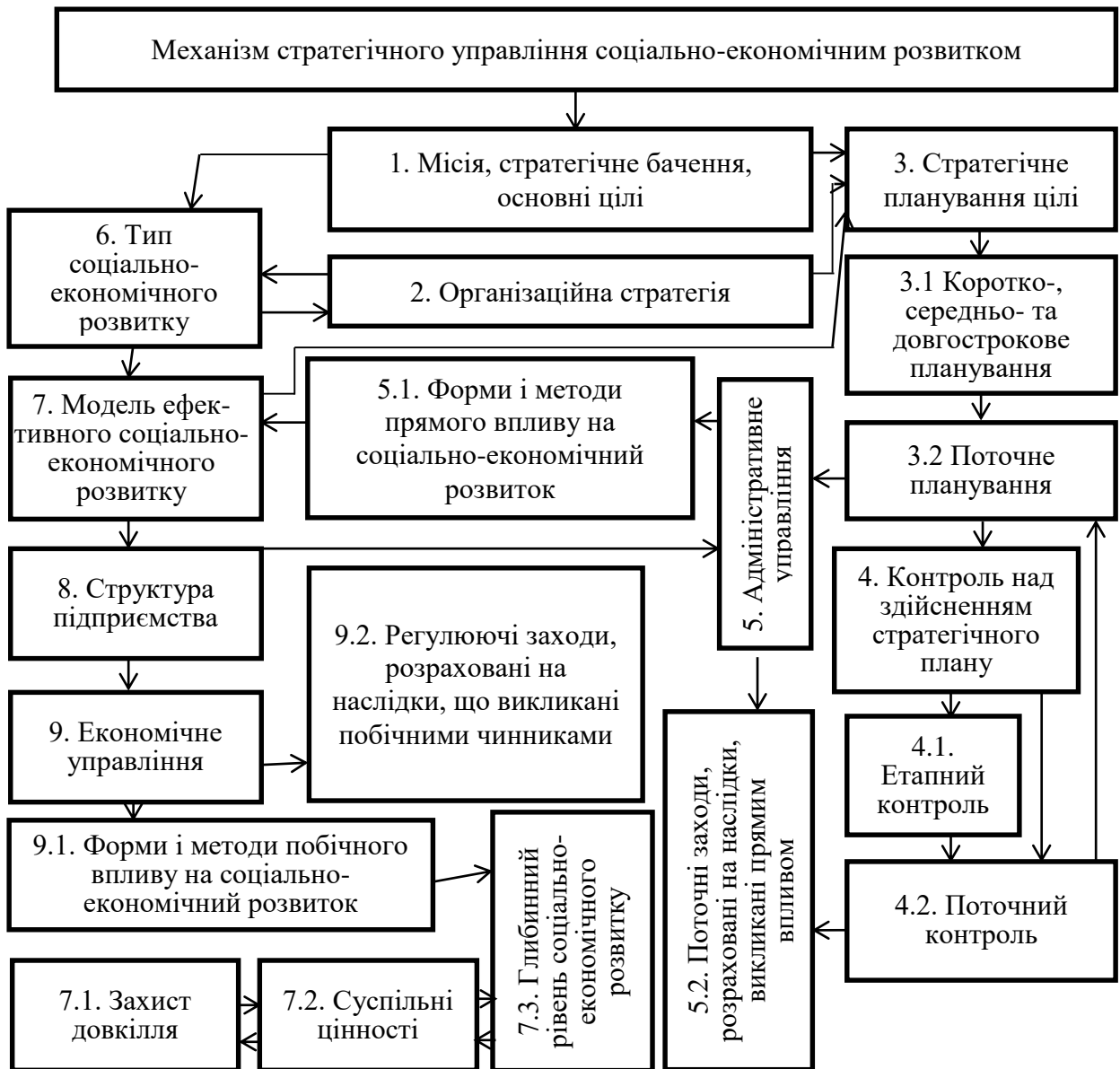

Рис. 4. Функціональна структура механізму стратегічного управління соціально-економічним розвитком

*Розроблено автором

Основні її положення мають бути спрямовані на виконання таких завдань: створення адресної, систематичної, своєчасної, прозорої державної фінансової підтримки, на основі стійких механізмів спрямування та використання бюджетних коштів, враховуючи специфіку сектора; адаптація податкової та бюджетної політики у аграрному секторі України до вимог ЄС та СОТ, зокрема вдосконалення механізму оподаткування шляхом заміни об'єкта (виручки від реалізації замість площі земельної ділянки) та формування більш адекватної системи місцевих податків і зборів шляхом їх наповнення достатньою частиною фіксованого сільськогосподарського податку для ведення ефективної політики розвитку аграрного сектора в регіонах; корегування податкового регулювання відповідно до функціонального підходу. Податкові пільги необхідно надавати не за галузевим принципом, як це відбувається нині, а як стимулювання певних

суспільно важливих функцій, що сприятиме досягненню пріоритетів не тільки господарськими одиницями, а й усього аграрного сектора; формування правових та інституційних засад для фінансування лізингових операцій приватними структурами в аграрній сфері та поступове зведення державного впливу до функцій контролюючого органу щодо лізингу; удосконалення інфраструктури аграрного сектора через створення трирівневої системи кредитування, що формуватиметься на місцевому, регіональному та національному рівнях; контроль над системою аграрних ризиків через створення спеціального органу з управління ризиками та законодавчого забезпечення сфери цих відносин.

У п'ятому розділі – **«Трансформація та стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери України»** – запропоновано механізм збалансованого розвитку суб'єктів агропродовольчої сфери України та обґрунтовано стратегії їх розвитку з визначенням ключових елементів, пов'язаних із реалізацією зазначеної стратегії.

З урахуванням особливостей агропродовольчої сфери України вагомую роль у її розвитку відіграє і буде відігравати у довгостроковій перспективі взаємозв'язок бізнесу та держави. Саме тому розбудова партнерських взаємовідносин має бути спільною задачею агропродовольчого бізнесу та державної влади. У запропонованій моделі соціально-економічної трансформації суб'єктів агропродовольчої сфери нами показано ключові елементи цього процесу із розподілом ролей між державою та господарськими суб'єктами. Модель державно-приватної трансформації на макро- та мікрорівнях представлена на рисунку 5.

Разом з тим, зазначені елементи соціально-економічної трансформації агропродовольчих холдингів повинні бути деталізовані та структуризовані задля ефективного подальшого впровадження у практику господарювання суб'єктів агропродовольчої галузі. Саме тому в роботі запропоновано детальну стратегію розбудови системи інклюзивного розвитку агропродовольчої сфери із виділенням трьох контурів та розподілом ролей між учасниками цього процесу.

Макрорівень системи соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери покликаний сформулювати засади та економічні передумови впровадження поліпшення рівня життя на рівні країни. Драйверами реалізації задач цього контуру повинні бути держава та аграрний бізнес.

На макрорівні повинна бути сформована ідеологія соціально-економічного розвитку, проведена реконструкція інституційного середовища соціально-економічного розвитку, створено економічні передумови реіндустріалізації агропродовольчої сфери як основного напрямку забезпечення зайнятості населення та формування довгострокової перспективи удосконалення структури виробництва й експорту агропродовольчої продукції, розбудова соціально-економічного інфраструктури, а також трансформація ринку праці.

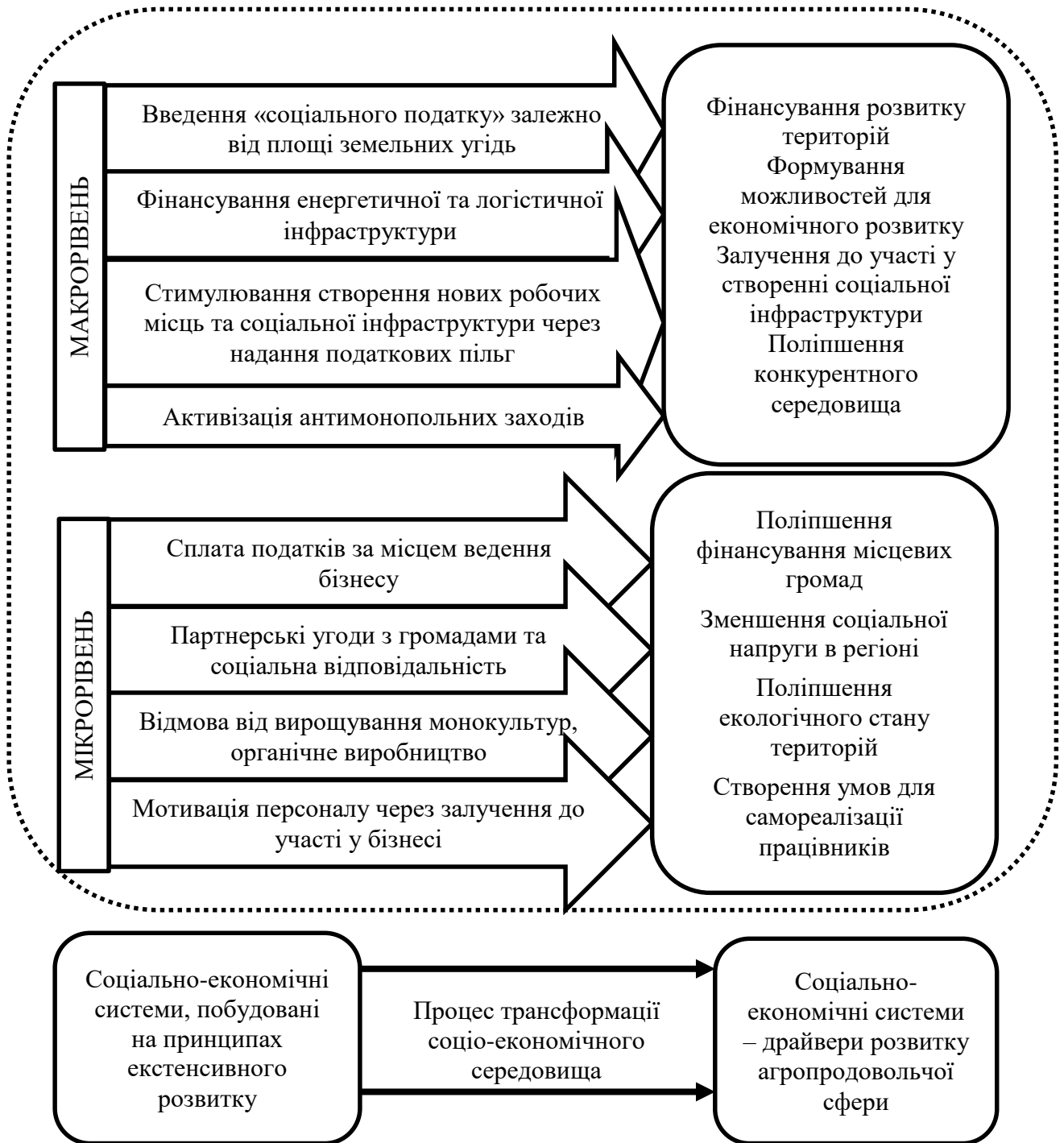

Рис. 5. Модель трансформації соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери

*Розроблено автором

Мікрорівень системи соціально-економічного розвитку – це середовище взаємодії аграрного бізнесу із іншими суб'єктами агропродовольчої сфери, оскільки особливістю цього рівня є неможливість впровадити соціально-економічні механізми без участі інших суб'єктів. Стратегічною метою на цьому рівні є реконструкція бізнес-моделі підприємств у контексті взаємодії з іншими учасниками агропродовольчої сфери.

Драйвером на мікрорівні мають стати саме аграрні підприємства, як

найбільш системний та забезпечений різними видами ресурсів суб'єкт. На нашу думку, слід виділити шість ключових напрямів соціально-економічної трансформації:

- соціально-економічний розвиток сільських територій;
- розвиток локальних (крафтових) агропродовольчих бізнесів;
- впровадження соціально-економічних бізнес-моделей в агропродовольчій сфері;
- впровадження механізмів технологічного та ресурсного удосконалення;
- впровадження механізмів фінансової взаємодії;
- розвиток кооперації в агропродовольчій сфері.

Впровадження запропонованого механізму дозволить удосконалити взаємодію суб'єктів агропродовольчої сфери із вирішенням декількох задач. Насамперед ці механізми створюють передумови для більш ефективного поширення технологій, ресурсів, компетентностей та фінансів між учасниками ринку.

Механізм впровадження концепції соціально-економічного розвитку аграрних систем можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішній механізм соціально-економічного розвитку – це удосконалення політики компаній в управлінні персоналом та працевлаштуванні, соціальній сфері та розподілі результатів економічної діяльності. Вони полягають у стратегічному аспекті, в забезпеченні добробуту власного персоналу, у тому числі за рахунок програм участі у фінансових результатах компаній. Внутрішні механізми соціально-економічного розвитку підприємств представлені на мікрорівні.

Запропонований механізм цілком відповідають ринковій моделі соціально-економічного розвитку та не передбачають посилення патерналістської ролі держави у перерозподілі ресурсів, механізмах дотацій. Отже, при побудові системи соціально-економічного розвитку необхідно сповідувати комплексний підхід. Впровадження окремих елементів та механізму соціально-економічного розвитку на рівні суб'єктів господарювання не може дати значного результату у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано важливу наукову проблему щодо розробки й обґрунтування теоретико-методологічних, науково-методичних та прикладних засад удосконалення розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи. Результати дослідження дали змогу дійти таких основних висновків:

1. Шляхом узагальнення встановлено, що можливість соціально-економічних систем адаптуватися до зміни чинників зовнішнього середовища перетворюється на надзвичайно важливу характеристику, яка визначає надзвичайно високу динамічність. Здатність соціально-економічної системи

самоорганізовуватися стає ключовою ознакою, що визначає її трансформаційні можливості та здатність забезпечити еволюційний розвиток самої системи, та високий рівень якості процесів, які відбуваються в її межах. За умови досить нестабільного зовнішнього середовища саме формування і розвиток організаційних форм, в основі яких покладено самоорганізацію інноваційних процесів, забезпечує необхідний рівень адаптації соціально-економічних систем до динамічних умов зовнішнього середовища.

2. Актуалізовано, що Україна знаходиться на європейському шляху розвитку, і в даний час здійснюються заходи, спрямовані на досягнення стабільності економіки, відбуваються кроки, спрямовані на подолання бідності через забезпечення задоволення ключових життєвих потреб для населення. В таких умовах інклюзивний напрямок розвитку є відповіддю на існуючу несправедливість, яка виникла в системі суспільних відносин, та має наступні характеристики: нерівномірний розподіл ресурсів, який викликає відчуття несправедливості, виникнення кризи довіри та недосконалість економічних, фінансових інструментів, які в умовах транспарентності показують, що частина ринкових контрагентів поводить себе недоброчесно, відповідно подальша участь в економічних операціях в таких умовах є ускладненою, виникнення бар'єрів для економічного розвитку. На противагу цим системним вадам інклюзивна економіка має базуватися на таких принципах як справедливість, відкритість, довіра, відсутність бар'єрів. Визначаючи пріоритети інклюзивного розвитку потрібно враховувати необхідність, поруч з одночасною недостатністю економічного зростання для забезпечення повноцінного добробуту населення.

3. Дослідивши розвиток ринкових відносин в Україні, встановлено чинники, що значною мірою впливають на діяльність багатьох підприємств, особливо у агропродовольчій сфері. До них відносяться: процеси, пов'язані з реформування принципів та методів державного управління, реформа децентралізації, розширення частки приватного сектору економіки, посилення міжнародної конкуренції та розвиток міжнародної торгівлі, відкриття ринку землі. В таких умовах оптимальним підходом, який забезпечує не лише виживання підприємства, але і стабільність його функціонування, є розвиток. Як засвідчує практика саме він є важливою умовою ефективної життєдіяльності вітчизняних підприємств у конкурентній боротьбі.

4. Визначено принципи використання системного підходу для управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфері. Вони передбачають використання сукупності механізмів та методів через які реалізується впливу суб'єкта на об'єкт управління. Об'єкт при цьому розглядається в якості сукупності елементів, об'єднаних таким чином, щоб забезпечити найбільшу ефективність реалізації взаємозалежності й взаємообумовленості з метою реалізації цілей аграрного виробництва: економічних, соціальних та екологічних. На основі підходу будуються відповідні механізми управління, та системно досягаються цілі сталого розвитку.

5. Обґрунтовано, що агропродовольча сфера характеризується

наступними ознаками: міжгалузевим підходом, наявністю основної (провідної) та неосновних (забезпечуючих) галузей, відтворювальним принципом та критерієм участі у створенні кінцевого продукту (продовольства), складністю визначення функціонального ядра, формуванням сфери на території держави, а його окремих складових частин – на території окремих регіонів. Розвиток агропродовольчої сфери, орієнтуючись на принципи стійкого розвитку, можна представити у вигляді концепції триєдиного результату. Компоненти стійкого розвитку базуються на тісному взаємозв'язку та взаємодії соціальних, економічних та екологічних процесів у їх багатовимірній структурі. При цьому не можна відмовлятися від одного аспекту розвитку, щоб досягти максимальної вигоди для іншого.

6. Оскільки сировинною базою агропродовольчої сфери є сільське господарство, яке використовує земельні та інші ресурси у процесі виробництва сільськогосподарської сировини для подальшого виробництва продуктів харчування в процесі її помислової переробки, одним із базових чинників економічного розвитку (на рівні з працею і капіталом) є земельні угіддя. Для агропродовольчої сфери капітал виступає у вигляді ресурсу, який застосовується під час виробництва агропродовольчої продукції, доведено, що темпи економічного розвитку агропродовольчого сектору можуть бути оцінені відношенням приросту ресурсомісткості виробництва агропродовольчої продукції відносно приросту землемісткості (площа земельних угідь, яка забезпечує фіксований обсяг виробленої продукції). Обґрунтовані такі типи економічного розвитку агропродовольчої сфери, як: а) ресурсорієнтований; б) землевитратний; в) ресурснедостатній; г) землеощадний. Оцінку окремих типів розвитку агропродовольчої сфери доцільно деталізувати за допомогою індексного методу аналізу, враховуючи співвідношення індексів зміни обсягів: аграрного землекористування, споживання ресурсів та виробництва агропродовольчої продукції.

7. Обґрунтовано, детерміністським підходи стосовно еволюційного розвитку агропродовольчої сфери повинні бути змінені на синергетичні підходи стосовно функціонування агропродовольчої сфери як системи. Обґрунтовано концептуальний підхід до агропродовольчої сфери як макроекономічної системи, що, по-перше, взаємодіє із зовнішнім середовищем шляхом функціонування матеріальних потоків, які генеруються в сільському господарстві, трансформуються у процесі виробництва продовольства та його розподілу (доведенні до споживача через оптову та роздрібну торговельну мережу), по-друге, передбачає підхід до розвитку агропродовольчої сфери з урахуванням точок біфуркації. Досліджуючи якісні зміни агропродовольчої сфери, нами встановлено, що зміни, які здійснюються в межах точок біфуркації (новий тип економіки, зміна форм власності, економічні кризи), визначаються зміною атракторів. Досліджуючи останні, особливу увагу потрібно звернути на курс валют, зміни якого відбуваються під впливом експортно-імпортних операцій та суттєво впливають на рівень ефективності агропродовольчої сфери. Доведено, що реалізуючи необхідні інституціональні засади, можна забезпечити перехід агропродовольчої сфери

до стійкого атрактора.

8. Виділено такі види зовнішнього середовища агропродовольчої сфери, як «мікросередовище господарювання агропродовольчої сфери», «макросередовище господарювання агропродовольчої сфери», «мегасередовище господарювання агропродовольчої сфери». Обґрунтовано основні параметри зовнішнього середовища агропродовольчої сфери: невизначеність, складність, неоднозначність, динамічність, рухомість, взаємозалежність чинників середовища. Доведено, що інтегральну оцінку зовнішнього середовища агропродовольчої сфери доцільно здійснювати шляхом формування інтегрального показника за допомогою методу координат. Встановлено, що коефіцієнти вагомості окремих показників (рівень складності, рівень невизначеності, рівень неоднозначності, рівень рухомості, рівень взаємозалежності чинників зовнішнього середовища агропродовольчої сфери) доцільно оцінювати використовуючи метод експертних оцінок.

9. Розроблений механізм управління для суб'єктів агропродовольчої сфери дозволяє реалізовувати цілі розвитку у взаємовідносинах суб'єктів господарювання із зовнішнім середовищем при забезпеченні екологічної стабільності, підвищення соціальної захищеності та стимулювання розвитку сільської місцевості завдяки забезпеченню стабільного рівня прибутковості у короткостроковій перспективі, та формуванні базису для створення конкурентних переваг в довгостроковому періоді.

10. За результатами дослідження економічного розвитку агропродовольчої сфери систематизовано сукупність чинників, перші з яких мають сприятливий вплив, інша група – заважає ефективному функціонуванню. Так, визначено та акцентовано увагу на групах залежно від характеру впливу (прямі і непрямі), за розподілом, попитом та пропозицією, економічними і неекономічними характеристиками, за характером зростання (інтенсивні й екстенсивні). Визначені групи чинників мають тісний зв'язок який базується на інвестиціях, технології виробництва та виступає базисом для виникнення нових чинників, вони здійснюють фундаментальний вплив на соціально-економічний розвиток агропродовольчої сфери національної економіки за умов глобалізації.

11. Застосовуючи розроблений методичний підхід до фінансового забезпечення розвитку соціально-економічних систем агропродовольчої сфери в межах стратегій економічного розвитку агропродовольчої сфери, яка доповнена типами стратегій першопрохідця та синергізму; розширена характеристика стратегій за рахунок таких груп як характер розвитку виробництв (обмеженого зростання, скорочення), впливу забезпеченості продуктами харчування (вивезення, ввезення, самозабезпечення), залежності від рівня конкуренції (концентрація на виробництві однорідної продукції, диференціація товарів і ринку, штучного старіння продукції). Розроблені рекомендації дозволяють розширити стратегічний набір для вибору оптимальної стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери на мікрорівні (суб'єкти господарювання).

12. Обґрунтовано організаційне забезпечення формування та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку агропродовольчої сфери важливими є наступні завдання: визначення основних векторів розвитку; встановлення напрямків удосконалення ринкової інфраструктури; визначення оптимальної динаміки розвитку; формування структурної та інвестиційної політики; обґрунтування напрямків соціального розвитку, забезпечення зростання рівня та підвищення якості життя сільських жителів; обґрунтувати напрямків міжрегіональних та зовнішньо-економічних зв'язків. Даний підхід апробовано при формуванні енергетичної стратегії для господарських суб'єктів агропродовольчої сфери.

13. Обґрунтовано, що система соціально-економічного агропродовольчого розвитку є середовищем взаємодії п'яти ключових суб'єктів у контексті розбудови суспільної інклюзії: держави, громад, великого бізнесу, малих та середніх агропродовольчих підприємств, та громадяни, які проживають в межах сільських територій та сільсько-міських агломерацій. Саме громадяни визначені в якості ключових суб'єктів запропонованої системи, та одночасно головним об'єктом піклування, що впливає із ключової мети соціально-економічної концепції розвитку – забезпечення їх добробуту. Запропоновано інструментарій забезпечення соціально-економічного розвитку підприємств агропродовольчої сфери, що охоплює інституційну та організаційну структури, фінансування інноваційних розробок, методи аналізу та моделі, нормативно-правову базу, наукову складову, інтелектуальні права та мотивацію. Завдяки такому підходові відбувається ухвалення інноваційні управлінські рішення стосовно забезпечення модернізації соціально-економічних систем через створення середовища добробуту в сільсько-міському агломераційному просторі.

14. Успішний розвиток агропродовольчої сфери забезпечується не лише завдяки реалізації виробничо-технологічного і матеріально-ресурсного потенціалу, важливим чинником виступає компетентність та рівень кваліфікації менеджерів, які мають стратегічне мислення. Формування оптимальних напрямків розвитку агропродовольчої сфери залежить від розуміння стратегічних принципів щодо управління розвитком, концепції та чинників розвитку економічних систем, базових стратегії розвитку бізнесу, типології стратегій.

15. Доведено, що в контексті концепції моделі формування сприятливого соціально-економічного розвитку як результату комплексного впливу факторів макросередовища з огляду на результативні показники агропродовольчої сфери вірний та ефективний вибір напрямку розвитку та стратегії забезпечується за умови наявності у фахівці зазначеної сфери знань та навичок стосовно: використання методів та підходів стосовно формування основних процесів стратегії, прийомів аналізу зовнішнього середовища, способів, що використовуються для оцінки моніторингу реалізації стратегії та компетентностей, необхідних для прогнозування ефективності стратегічних змін, методик оцінювання фінансових, виробничих та інвестиційних ризиків і здатністю здійснити оцінити ступінь відповідності основних елементів цілям

стратегії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії та розділи у колективних монографіях:

1. Fedirets O. Management of the development of agricultural resources use. *Security management of the XXI century: national and geopolitical aspects: collective monograph in edition I. Markina (issue 2)*. Prague. Nemoros s.r.o. 2020. Czech Republic. P. 297–303. (0,44 друк. арк).
2. **Fedirets O.**, Kalinichenko O., Shkurko V. Energy management and energy efficiency in the agrarian sector of the national economy: [monog.]. *Management of the 21st century: globalization challenges*. – Nemoros s.r.o. – Prague, 2018. – P. 231–237. (0,38/0,25 друк. арк). *Особистий внесок: аналіз енергетичної ефективності аграрного сектору*.
3. **Fedirets O.**, Ustik T. The strategy of innovation support for agrarian enterprises as an element of technological safety. *Security of the XXI century: national and geopolitical aspects* [collective monograph]. in edition I. Markina. Nemoros s.r.o., 2019. – P. 333–338. (0,34/0,20 друк. арк). *Особистий внесок: формулювання стратегії інноваційної підтримки аграрних підприємств*.
4. **Fedirets O.**, Voron'ko-Nevidnycha T., Halych O. Inclusive development of the Ukrainian economy: strategic aspects: [monog.]. *Management of the 21st century: globalization challenges*. Nemoros s.r.o. Prague, 2019. P. 79–85. (0,43/0,23 друк. арк). *Особистий внесок: визначення засад інклюзивного розвитку української економіки*.
5. **Fedirets O.**, Voronko-Nevidnycha T., Korduban M. Formation of the optimal production strategy of an agricultural enterprise *Management of the 21st century: globalization challenges*. collective monograph in edition I. Markina (issue 3). Prague, Nemoros s.r.o. 2020. P. 200–207. (0,46/0,25 друк. арк). *Особистий внесок: обґрунтування виробничої стратегії аграрних підприємств*.
6. **Fedirets O.**, Ostashova V., Sazonova T. Assessments of business activity and efficiency of the enterprise in the system of economic security. *Security management of the XXI century : national and geopolitical aspects* : collective monograph in edition I. Markina (issue 3). Prague. Nemoros s.r.o. 2021. Czech Republic. P. 183–190. (0,48/0,19 друк. арк). *Особистий внесок: аналіз ефективності діяльності підприємств*.
7. Лозинська Т.М. Інноваційні аспекти управління підприємствами аграрної сфери: монографія / Т.М. Лозинська, П.М. Макаренко, В.І. Аранчій, О.В. Дорофєєв, **О.В. Федірець**. за заг.ред. Т.М. Лозинської. Полтава: РВВ ПДАА, 2011. 172 с. (9,8/0,87 друк. арк). *Особистий внесок: розроблено механізми та форми здійснення інноваційно-інвестиційного забезпечення стійкого розвитку підприємств аграрної сфери*.
8. Перебийніс В.І., **Федірець О.В.** Енергетичний фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції: монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 190 с. (11,1/9,5 друк. арк). *Особистий внесок: Розділ 1 Теоретичні основи управління*

енерговикористанням (крім пунктів 1.2, 1.4); Розділ 2 Стан, тенденції та ефективність енерговитрат; Розділ 3 Удосконалення енергетичного менеджменту як фактор забезпечення конкурентоспроможності продукції).

9. **Федірець О.В.**, Помаз О.М. Стан та перспективи розвитку матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: кол. монографія. Полтава, 2017. С.145–152. (0,45/0,23 друк. арк). *Особистий внесок: аналіз перспектив розвитку матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва.*

10. Аранчій В.І., **Федірець О.В.** Перспективи застосування енергетичного аудиту в аграрних підприємствах. *Енергоефективність та енергозбереження: економічний, техніко-технологічний та екологічний аспекти* : колективна монографія / Кол. авторів; за заг. ред. П.М. Макаренка, О.В. Калініченка, В.І. Аранчій. Полтава: ПП «Астроя», 2019. С. 252–257. (0,54/0,24 друк. арк). *Особистий внесок: розробка критеріїв та програми енергетичного аудиту.*

11. Федірець О.В. Роль планування енергоспоживання в забезпеченні економічного розвитку підприємств. *Оптимальні енергетичні системи з урахуванням наявного потенціалу відновлюваних джерел енергії у Лісостепу України* : колективна монографія / За заг. ред. М.І. Кулика, О.В. Калініченка. Полтава: ПП «Астроя», 2019. С. 104–110. (0,53 друк. арк).

12. Воронько-Невіднича Т.В., **Федірець О.В.**, Олійник А.С. Антикризове управління підприємницькою діяльністю суб'єктів господарювання: монографія. *Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва.* / За ред. О.В. Калашник, Х.З. Махмудова, І.О. Яснолоб. Полтава: ФОП Петренко І.М. 2020. С. 119–127. (0,47/0,18 друк. арк). *Особистий внесок: визначення взаємозв'язку між ефективністю антикризового управління та перспективами розвитку підприємства.*

Статті у наукових періодичних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз даних Scopus та Web of Science:

13. Markina I., **Fedirets O.**, Sazonova T., Kovalenko M., Ostashova V. Formation of Energy Efficient Strategy of Enterprise Management. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2018. Volume 21, Special Issue 2. Режим доступу: <https://www.abacademies.org/journals/journal-of-entrepreneurship-education-inpress.html> (0,87/0,39 друк. арк) (Scopus). *Особистий внесок: визначення способів зменшення споживання енергії аграрними підприємствами.*

14. Zos-Kior M., Shkurupii J., Hnatenko I., **Fedirets O.**, Shulzhenko Iryna, Rubezhanska Viktoriia. Modeling of the investment program formation process of ecological management of the agrarian cluster. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. 10. 1. 571–583. (0,75/0,31 друк. арк) (Scopus, Web of Science). *Особистий внесок: побудова моделі інвестиційної програми аграрного кластеру.*

15. Halytskyi O., Polenkova M., **Fedirets O.**, Brezhnieva-Yermolenko O., Hanzhiuk S. Mathematical risk assessment model for biodiesel production projects in

Ukraine agriculture. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2021. 2(37), 280–286. (0,56/0,21 друк. арк) (*Web of Science*). *Особистий внесок: визначення перспектив виробництва біодизеля у сільському господарстві.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних:

16. Fedirets O. Theoretical fundamentals of the development of the enterprise anticrisis program. *Modern Science – Moderni veda*. Praha. Ceska republika, Nemoros. 2017. №4. P. 19–25. (0,43 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*).

17. **Fedirets O.**, Markina I., Korniienko B. Modernization of resources management of agricultural enterprises. *Modern Science – Moderni veda*. Praha. Ceska republika, Nemoros. 2020. №4. С. 17–24. (0,51/0,24 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*). *Особистий внесок: визначення необхідності та ключових етапів модернізації управління ресурсами аграрної сфери.*

18. **Федірець О.В.**, Карюк О.М., Михалкова Н.В. Механізм реалізації стратегічних рішень у аграрних підприємствах. *Економічний форум*. Луцьк: ЛНТУ, 2018. № 1 С. 239–244. (0,42/0,21 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar, Ulrichsweb*). *Особистий внесок: обґрунтування механізму реалізації стратегічних рішень.*

19. **Федірець О.В.**, Зеленський А.С., Тищенко А.О. Стратегічні аспекти формування антикризової програми підприємства. *Економічний форум*. Луцьк: ЛНТУ, 2018. № 4. С. 227–233. (0,52/0,27 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar, Ulrichsweb*). *Особистий внесок: розроблено чинники та форми формування антикризової програми підприємства.*

20. **Федірець О.В.**, Гордівська А.С., Дековець К.О. Чинники впливу на управління матеріально-технічним забезпеченням виробництва. *Економічний форум*. Луцьк: ЛНТУ, 2019. № 2. С. 190–197. (0,52/0,26 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar, Ulrichsweb*). *Особистий внесок: розроблено евристичний прийом (метод експертної оцінки) управління матеріально-технічним забезпеченням.*

21. **Федірець О.В.**, Савченко М.А., Заїка В.М. Управління земельними ресурсами як чинник їх ефективного використання. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. № 1(12). С. 148-153. (0,40/0,17 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*). *Особистий внесок: аналіз ефективності використання земельних ресурсів.*

22. **Федірець О.В.**, Руденко О.Д., Дейнека А.В. Формування стратегії аграрних підприємств. *Економічні студії*. Львів, 2020. № 3 (29). С. 102–107. (0,41/0,19 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*). *Особистий внесок: проведено узагальнення сутності та авторська інтерпретація дефініцій стратегій аграрних підприємств.*

23. **Федірець О.В.**, Сазонова Т.О., Манич Н.М. Структурна характеристика ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. Одеса, 2020. № 45. С. 142–146. (0,42/0,18 друк. арк) (*Index*

Copernicus, Google Scholar). *Особистий внесок: запропоновано авторське бачення структури ресурсного потенціалу аграрних підприємств.*

24. **Федірець О.В.**, Назаренко О.О., Диннік В.В. Формування оптимальної виробничої стратегії аграрного підприємства. *Приазовський економічний вісник*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. № 5 (22) С. 110–116. (0,42/0,18 друк. арк). *Особистий внесок: визначено критерії що впливають на вибір оптимальної стратегії.*

25. **Федірець О.В.**, Зось-Кіор М.В., Рібейро Рамос О.О., Ястреба М.М Менеджмент енергетичної ефективності виробництва: екологічний імператив, імператив людського чинника, пріоритет економічної оцінки *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. 2020. Випуск 4. С. 86–95. (0,67/0,29 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*). *Особистий внесок: запропоновано концепцію енергетичної ефективності для аграрних підприємств.*

26. Вдовенко Н.М., **Федірець О.В.**, Зось-Кіор М.В., Гнатенко І.А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 4. С. 222–229. (0,42/0,18 друк. арк) (*Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase*) *Особистий внесок: визначено вплив ресурсоефективності на діяльність підприємств агропродовольчої сфери.*

27. **Федірець О.В.**, Даценко О.В., Кекало Є.О. Стратегічні аспекти управління матеріально-технічними ресурсами підприємства. *Економічний простір*. Дніпро, 2021. № 166. С. 69–73. (0,42/0,18 друк. арк) (*Index Copernicus, Google Scholar*). *Особистий внесок: запропоновано концепцію управління матеріально-технічними ресурсами.*

28. Федірець О. В. Формування механізму управління розвитком підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2021. Том 6. № 1. С. 322–329. (0,53 друк. арк) (*Index Copernicus, WorldCat, Google Scholar, Windows Live Academic, ResearchBible, Open Academic Journals Index, CiteFactor, InfoBase*).

Статті у наукових фахових виданнях:

29. **Федірець О.В.**, Воронько Т.В. Енергозберігаюча політика як складова державного управління енергозбереженням. *Вісник ПУЕТ*. 2011. № 4 (49). С. 34–40. (0,55/0,17 друк. арк) *Особистий внесок: формулювання засад енергозберігаючої політики.*

30. **Федірець О.В.**, Воронько Т.В., Журавель М.О. Сучасні проблеми екології та розвиток збалансованого природокористування. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1 (4) Т.1. Полтава: ПДАА, 2012. С. 211–218. (0,61/0,23 друк. арк) *Особистий внесок: аналіз потенціалу розвиток збалансованого природокористування.*

31. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., **Федірець О.В.**, Лещина О.Г. Проблеми застосування чинних методичних підходів до обґрунтування

чисельності працівників сільськогосподарських підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1(2) Т.3. Полтава: ПДАА, 2012. Т. 3. С. 3–9. (0,56/0,19 друк. арк). *Особистий внесок: проведено аналіз забезпечення сільськогосподарських працівників працівниками.*

32. Федірець О. В. Вплив енергоспоживання сільськогосподарських підприємств на рівень їх конкурентоспроможності. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2 (5) Т.1. Полтава: ПДАА, 2012. С. 302–307. (0,41 друк. арк).

33. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., **Федірець О.В.**, Лещина О.Г. Забезпечення сільськогосподарських підприємств Полтавської області керівниками, професіоналами, фахівцями. *Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2013. № 1 (70). С. 134–138. (0,42/0,18 друк. арк). *Особистий внесок: розрахунок рівня забезпеченості підприємств фахівцями.*

34. Федірець О.В. Управління інноваціями при впровадженні технологій точного землеробства в Україні. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 2(7) Т.2. Полтава: ПДАА. 2013. С. 302–308. (0,52 друк. арк).

35. **Федірець О.В.**, Касян А.О. Розробка стратегії розвитку як ключовий елемент стратегічного управління в аграрних підприємствах. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1(6) Т.3. Полтава: ПДАА, 2013. С. 312–318. (0,57/0,32 друк. арк). *Особистий внесок: запропоновано авторський підхід до формування стратегії розвитку.*

36. Лозинська Т.М., Сердюк О.І., **Федірець О.В.**, Лещина О.Г. Обґрунтування методичних підходів до визначення штатної чисельності управлінських кадрів сільськогосподарських підприємств. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2013. Вип. 1 (40). С. 444–453. (0,61/0,26 друк. арк). *Особистий внесок: визначено взаємозв'язок між чисельністю управлінських кадрів і перспективами розвитку підприємства.*

37. Іванов С.В., **Федірець О.В.**, Перебийніс В.І., Котов В.Є. Розвиток національної економіки на засадах неоіндустріальної модернізації. *Управління економікою: теорія та практика. Четверті Чумаченківські читання: зб. наук. праць НАН України, Ін-т економіки пром-сті*; редкол.: О.І. Амоша (голов. ред.), В.І. Ляшенко (відп. ред.), Л.М. Кузьменко та ін. Київ, 2015. С. 31–41. (0,67/0,23 друк. арк). *Особистий внесок: визначено напрямки модернізації національної економіки.*

38. Федірець О. В. Оцінювання організаційної ефективності в процесі стратегічного управління. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Вип. 1 (10). Полтава : ПДАА. 2015. С. 287–295. (0,52 друк. арк).

39. Сазонова Т.О., **Федірець О.В.** Стратегічне значення проектування інноваційної поведінки персоналу сучасної організації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія:*

Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. №7., Ч. 3. С. 59–63. (0,39/0,14 друк. арк). *Особистий внесок: визначено характеристики інноваційної поведінки персоналу.*

40. **Федірець О.В.**, Безручко Ю.О., Шихалієва А.Т. Оцінювання стану стратегічного управління підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА, 2015. № 1 (8). Т. 1. С. 310–315. (0,42/0,21 друк. арк). *Особистий внесок: запропоновано авторський підхід до оцінки стану стратегічного управління.*

41. Перебийніс В.І., **Федірець О.В.**, Гавриш В.І. Техніко-технологічне забезпечення конкурентоспроможності на засадах енергетичного менеджменту. *Вісник економічної науки України*. Вип. 1 (30). Київ: Академія економічних наук України, Інститут економіки промисловості НАН України. 2016. С. 110–114. (0,45/0,17 друк. арк). *Особистий внесок визначення тенденцій, закономірностей та перспектив впливу енергетичного фактору на забезпечення конкурентоспроможності.*

42. **Федірець О.В.**, Івко Ю.В., Дяченко А.В. Особливості управління витратами в аграрних підприємствах. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА, 2016. 165–172 с. (0,44/0,19 друк. арк). *Особистий внесок: удосконалено класифікацію витрат в аграрних підприємствах.*

43. Маркіна І.А., **Федірець О.В.**, Корнієнко В.С. Стратегічні напрями управління розвитком маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. №4 (82). С. 101–106. (0,51/0,21 друк. арк). *Особистий внесок: формулювання напрямків розвитку маркетингової діяльності.*

Матеріали науково-практичних конференцій:

44. Федірець О.В. Засади ефективного енергоспоживання в сільському господарстві. *Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи. Матеріали наукової конференції студентів, магістрів та аспірантів: У двох томах* (м. Харків, 19-20 лютого 2003 р.). [Т1]. К.:ІАЕ УААН, 2003. С. 397–398. (0,11 друк. арк).

45. Федірець О.В. Теоретичні засади управління використанням енергоресурсів. *Україна: Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: матеріали другого туру Всеукр. наук.-практ. конф.*, (24-25 листопада 2011 р.) Львів : РВВ НЛТУ України. 2011. Т. 2. С. 225–227. (0,10 друк. арк).

46. Федірець О.В. Управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Трансформація наукової парадигми в аграрному секторі економіки (30-31 жовтня 2012 року, м. Полтава)*. Полтава : РВВ ПДАА, 2012. С. 36–38. (0,12 друк. арк).

47. Федірець О.В. Зміст системи управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції Управління людськими ресурсами в*

постіндустріальному суспільстві: глобальні виклики та перспективи розвитку (29 жовтня 2013 року, м. Полтава). Полтава : РВВ ПДАА, 2013. С. 133–137. (0,21 друк. арк).

48. Федірець О.В. Особливості управління витратами в сільськогосподарських підприємствах. *Матеріали Конференція професорсько-викладацького складу за результатами науково-дослідної роботи у 2013 році* (15-16 травня 2015 року м. Полтава). Полтава: РВВ ПДАА, 2014. С. 196–198. (0,12 друк. арк).

49. Федірець О.В. Кваліфікація механізаторів як чинник ефективного використання енергоресурсів. *Антропологічні аспекти управління сучасним підприємством: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (Полтава, 30 жовтня 2015 року). Полтава: ПДАА, 2015. С. 79–82. (0,15 друк. арк).

50. **Федірець О.В.**, Сазонова Т.О. Стратегічний набір як ефективний інструмент забезпечення конкурентоспроможності підприємств. *Економічний розвиток: Теорія, методологія, управління. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції*. Будапешт-Прага-Київ, 2016. С.245–253. (0,62/0,31 друк. арк). *Особистий внесок: визначено складові стратегічного набору*.

51. Федірець О.В. Сутність і складові технології антикризового управління. *Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки»* (Полтава, ПДАА, 28 жовтня 2016 р.) С. 36–38. (0,10 друк. арк).

52. Федірець О.В. Управління матеріально-технічним забезпеченням аграрних підприємств. *Наукові розробки, передові технології, інновації [збірник наукових праць та тез наукових доповідей за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної конференції]*. Прага-Брно-Київ, К.: НДІСР. 2017. С. 324–332. (0,47 друк. арк).

53. Федірець О.В. Чинники формування витрат в аграрних підприємствах. *Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Бізнес-адміністрування в агропромисловому комплексі: напрями, проблеми, перспективи»* (м. Полтава, 11 листопада 2016 року). С. 45–47. (0,11 друк. арк).

54. **Федірець О.В.**, Ярмола В.Ю. Контроль та енергетичний аудит в аграрних підприємствах. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та управління: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (Полтава, 29 вересня 2017 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2017. С. 66–68. (0,12/0,07 друк. арк). *Особистий внесок: обґрунтовано прядок проведення енергетичного аудиту*.

55. Fedirets O. Formation of an anti-crisis program of enterprises. *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки»*. Полтава: РВВ ПДАА, 2017. С. 116–118. (0,13 друк. арк).

56. Перебийніс В.І., **Федірець О.В.** Використання теорії масового обслуговування для моделювання. *Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Полтава, 16–17 листопада 2017 року). Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 140–143. (0,18/0,09 друк. арк). *Особистий внесок: визначено перспективи використання теорії масового обслуговування.*

57. **Федірець О.В.**, Воронько-Невіднича Т.В. Особливості стратегічного управління в аграрних підприємствах. *Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії. за підсумками науково-дослідної роботи в 2017 році* Полтава, ПДАА, (17-18 травня 2018 року). 2018. С. 65–67. (0,12/0,07 друк. арк). *Особистий внесок: визначено особливості стратегічного управління в аграрних підприємствах.*

58. Федірець О.В. Особливості контролю використання енергетичних ресурсів в аграрних підприємствах. *Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики»: збірник наукових праць.* за ред. І. А. Маркіної. Полтава: ТОВ «Сімон», 2019. С. 270–272. (0,12 друк. арк).

59. Калініченко О.В., **Федірець О.В.** Впровадження енергетичного менеджменту в аграрних підприємствах *Розвиток форм і методів сучасного менеджменту в умовах глобалізації: Матеріали 6-ї міжнародної наук.-практ. конф. Дніпро, 7-9.11.2018: тези доповідей.* Дніпро: Поліграфічний відділ ДДАЕУ, 2018. С. 123–126. (0,18/0,09 друк. арк). *Особистий внесок: визначено перспективи впровадження енергетичного менеджменту в аграрних підприємствах.*

60. Федірець О. В. Енергетичний аналіз в аграрних підприємствах. *Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії. за підсумками науково-дослідної роботи в 2018 році.* Полтава, ПДАА, 16-17 травня 2019 року. С. 31–32. (0,11 друк. арк).

61. Федірець О.В. Механізм та етапи формування стратегії підвищення результативності діяльності підприємства. *Економічний розвиток: теорія, методологія, управління матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції.* Nemoros s.r.o., Prague, 2019. С. 109–115. (0,43 друк. арк).

62. Федірець О. В. Роль та значення стадії реалізації стратегії в процесі стратегічного управління. *Науково-практична конференція професорсько-викладацького складу Полтавської державної аграрної академії. за підсумками науково-дослідної роботи в 2019 році* Полтава, ПДАА, 2020. С.84-85. (0,12 друк. арк).

63. Федірець О.В. Оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики».* Полтава: ТОВ «Сімон», 2020. С. 241–243. (0,19 друк. арк).

64. Fedirets O. Resource management in agriculture. *Works of the international scientific-practical conference «Modern trends and prospects for the development of national economies under the challenges of the world pandemic»*. Nur-Sultan: L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2020. С. 218–221. (0,19 друк. арк).

65. Федірець О. В. Особливості використання земельних ресурсів в аграрних підприємствах. *Управління ресурсним забезпеченням господарської діяльності підприємств реального сектору економіки : Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (17 листопада 2020 р.)*. Полтава : ПДАА, 2020. (0,18 друк. арк).

66. Федірець О.В. Удосконалення транспортного забезпечення як чинник підвищення ефективності аграрних підприємств. *Збірник наукових праць та тез наукових доповідей за Матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові розробки, передові технології, інновації» 06-08 жовтня 2020*. Prague: Nemoros s. r. o., 2020. С.146–150. (0,35 друк. арк).

67. Федірець О.В. Сутність соціально-економічного розвитку громади. *Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет конференції «Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління»*. Полтава: ПУЕТ, 2021. С. 358–361. (0,17 друк. арк).

АНОТАЦІЯ

Федірець О.В. Розвиток агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи: теорія, методологія, практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, 2021.

Дисертаційна робота присвячена розв’язанню важливої наукової проблеми щодо розробки й обґрунтування теоретико-методологічних, науково-методичних та прикладних засад розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи.

У роботі розкрито характеристику агропродовольчих соціально-економічних систем та їх зв’язок з вектором економічного розвитку країни, визначено концептуальні засади сучасних підходів щодо розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи. Визначено особливості системного підходу до розвитку агропродовольчої сфери як соціально-економічної системи та сформовано концепцію модернізації агропродовольчих соціально-економічних систем.

Проаналізовано сучасні тенденції та визначено напрямок трансформації агропродовольчої сфери в сучасних умовах. Розроблено принципи її формування та розвитку як соціально-економічної системи, запропоновано концепцію моделі та механізм збалансованого розвитку. Проведено

обґрунтування стратегії розвитку та визначено напрямки фінансового забезпечення.

Ключові слова: управління, розвиток, агропродовольча сфера, підприємство, інклюзивний розвиток, сталий розвиток, ефективність, механізм, сільські території, стратегія, модель розвитку, соціально-економічна система.

АННОТАЦИЯ

Федирец О.В. Развитие агропродовольственной сферы как социально-экономической системы: теория, методология, практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Полтавский государственный аграрный университет, г. Полтава, 2021.

Диссертация посвящена решению важной научной проблемы по разработке и обоснованию теоретико-методологических, научно-методических и прикладных основ развития агропродовольственной сферы как социально-экономической системы.

В работе раскрыто характеристику агропродовольственных социально-экономических систем и их связь с вектором экономического развития страны, определены концептуальные основы современных подходов к развитию агропродовольственной сферы как социально-экономической системы. Определены особенности системного подхода к развитию агропродовольственной сферы как социально-экономической системы и сформирована концепция модернизации агропродовольственных социально-экономических систем.

Проанализированы современные тенденции и определено направление трансформации агропродовольственной сферы в современных условиях. Разработаны принципы ее формирования и развития как социально-экономической системы, предложена концепция модели и механизм сбалансированного развития. Проведено обоснование стратегии развития и определены направления финансового обеспечения.

Ключевые слова: управление, развитие, агропродовольственная сфера, предприятие, инклюзивное развитие, устойчивое развитие, эффективность, механизм, сельские территории, стратегия, модель развития, социально-экономическая система.

ANNOTATION

Fedirets O.V. Development of agro-food sphere as a socio-economic system: theory, methodology, practice. – Manuscript.

Thesis for Doctor of economic sciences degree in specialty 08.00.03 – economy and management of a national economy. – Poltava State Agrarian University, Poltava, 2021.

The dissertation research characterizes the essence of socio-economic systems and agri-food sphere, investigates modern approaches to its development, considers the internal structure of social economics systems and shows the features of its functioning. Sustainable functioning of any system implies a clear relationship and interdependence of all its components, aimed at achieving certain goals in various fields: the environment, economy, society, international relations and other.

The proposed model of social economics development clearly demonstrates the close relationship of the agri-food sector with the external environment. The elements of the internal environment are closely interconnected, but the primary, in our opinion, given the limited limitations in the provision of financial resources, especially in a crisis, is the economic subsystem, because achieving balanced social and environmental subsystems is impossible without harmonizing the economic subsystem of enterprise.

The peculiarities of the system approach to the development of the agri-food sphere are revealed, the concept of modernization of social and economic systems is defined; methodological aspects of evaluating the effectiveness of agri-food development have been studied. The system of socio-economic development of agro-food sphere as an environment of interaction of five key subjects in the context of building social inclusion is substantiated: the state, communities, big business, small and medium agro-food enterprises, and also citizens (inhabitants of rural areas and rural – urban agglomerations).

At the same time, citizens are the key subjects in the proposed system, and at the same time the central object of care, because it is ensuring their well-being that is the key goal of the social economics concept of development.

The state and development of social economics systems are analyzed, current trends in the development of the agri-food sector, its effectiveness and efficiency are identified.

The methodical approach to classification of the factors influencing development of agri-food sphere as social economics system is developed, the basic principles are formulated and the concept of model of development of agro-food sphere as social economics system is developed. The essence of the mechanism of social economics development of management is to choose an effective model of social economics development and those interdependent methods and functions of strategic management through which the process of creating and supporting this model is launched and maintained at the required level.

The mechanism of balanced development of the agro-food sphere of Ukraine is offered and the development strategy is substantiated with definition of the key

elements connected with realization of the specified strategy. Taking into account the peculiarities of the agri-food sphere of Ukraine, it is determined that an important role in its development is and will be played in the long-term relationship between business and the state. That is why building partnerships should be a common task of agri-food business and government. In the proposed model of social economics transformation of the agri-food sector, we show the key elements of this process with the distribution of roles between the state and economic entities.

It is determined that the driving force at the micro level should be the agricultural enterprises, as the most systematic and provided with different types of resources entity. In our opinion, there are six key areas of social economics transformation: social economics development of rural areas; development of local (craft) agri-food businesses; introduction of social economics business models in the agri-food sphere; introduction of mechanisms of technological and resource improvement; introduction of mechanisms of financial interaction; development of cooperation in the agri-food sphere.

The implementation of the proposed mechanisms will improve the interaction of agri-food entities with the solution of several tasks. First of all, these mechanisms create the preconditions for more efficient dissemination of technologies, resources, competencies and finances among market participants.

At the building of a system of social economics development it is necessary to profess an integrated approach. The introduction of certain elements and mechanisms of social economics development at the level of economic entities cannot give a significant result in the long-term perspective.

Key words: management, development, agro-food sphere, enterprise, inclusive development, sustainable development, efficiency, mechanism, rural areas, strategy, development model, socio-economic system.

Підписано до друку 25.08.21 р. Замовлення № 48. Папір офсетний.
Друк різнографія. Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,9.
Гарнітура Times New Roman Cyt. Тираж 100.

Редакційно-видавничий відділ Полтавського державного аграрного університету.
Адреса: 36003, м. Полтава, вул. Сковороди, 1/3.